

Når klovnen er en indgang til mennesket - dramaturgisk tænkning i en praksis uden scene

Essay af Tanja Marcher og Arendse Lillesø

Hvilken rolle spiller dramaturgi, når vi skaber et improviseret møde sammen med mennesker, der ikke har opsøgt teatret og ikke nødvendigvis opdager, at det er teatrets magi, der skaber den gode oplevelse? Hvordan skaber dramaturgisk tænkning værdi i en praksis langt væk fra teatrets skrå brædder?

Situation på plejehjem

TUT & TUT standser lige over for Emils hoveddør. De funderer over, om de skal gå til højre eller venstre. Mens de diskuterer, får Emil øje på dem gennem vinduet ved døren. TUT & TUT smiler og vinker. Emil rejser sig fra sin sofa og åbner døren. TUT & TUT hilser på Emil, som med en lille håndbevægelse inviterer dem indenfor. De får plads i sofaen. Emil har en kop kaffe og en tallerken med kage til at stå på sofabordet. Mens TUT & TUT pludrer om løst og fast, spiser Emil kagen og drikker kaffen. Han siger ikke noget, men kigger med venlige øjne. Da han er færdig med kaffen og kagen, rejser TUT & TUT sig og siger ”Tusind tak for kaffe, hvor var det dejligt at være på besøg her hos dig, Emil. Må vi komme og besøge dig en anden dag?”

Ovenstående fortælling er fra det første møde mellem TUT & TUT og Emil. Personalet fortæller os efterfølgende, at Emil for det meste er hjemme hos sig selv og ikke har kontakt til de øvrige beboere. Han har demens i svær grad og taler næsten ikke mere, hvilket gør det vanskeligt for personalet at kommunikere med ham. De mener, at han er ensom.

En praksis uden scene

Som figurerne TUT & TUT arbejder vi improvisatorisk i nuet sammen med de mennesker, vi møder. Vi inddrager både beboere, personale og pårørende, for der er ikke – og skal ikke være – noget skel mellem os som professionelle aktører og de øvrige tilstedeværende. Hvert møde har afsæt i vores fælles øjeblik, men det er vores ansvar som intervenserende figurer at sørge for, at alle har det godt og er trygge i den lille iscenesættelse. Vores fokus ligger på at skabe relationer mellem det enkelte menneske og TUT & TUT. For at lykkes trækker vi på en række teaterpædagogiske værktøjer og skuespilteknikker, der kan skabe en rar stemning og et trygt rum. Vores kongstanke omkring TUT & TUT er, at de skal være *en passende positiv forstyrrelse* – ikke for meget, ikke for lidt, men lige tilpas. Det betyder, at nogle beboere er meget inddraget i samværet med TUT & TUT, mens andre kigger med på afstand. Interaktionens karakter afhænger af, hvad den enkelte beboer magter og har lyst til.

I eksemplet med Emil var det afgørende, at vi som den naturligste ting i verden greb den mulighed, som hans nysgerrighed åbnede. Når vi lod hans nysgerrighed være styrende, var det naturligt, at vi tog imod Emils spontane invitation. Selvom besøget set udefra blev styret af os, så italesatte vi Emil som værten. Det var en rolle, han kun sporadisk kunne udfylde, og derfor hjalp vi hans værtskab ved at spille rollerne som gæster, eksempelvis ved at takke for kaffen, som kun han drak. Ved at vi i de efterfølgende besøg kontinuerligt insisterede på, at han i relationen til TUT & TUT havde høj status og rollen som vært, fornemmede vi, at vi kunne hjælpe ham til en følelse af værdi, betydning og samhørighed i mødet.

En ekstraordinær hverdag

Vores dramaturgiske praksis i rollerne som TUT & TUT rummer tre grundlæggende værdier: Anerkendelse, Respekt og Nærvær. Herudover bruger vi værktøjer som *iscenesættelse, rekvisitter, status, timing, energi, kommunikation, musik og sang*.

Hver gang TUT & TUT besøger et plejehjem, har vi en ramme for besøget; en *iscenesættelse*. Det kan være ret enkelt: ”Bøgen er sprunget ud – og vi har taget nogle grene med til dig”. Eller ”vi leder efter et sted, hvor vi kan kælke – prøv at se vores fine kælke”. Med en lille iscenesættelse og en indgangsreplik lykkedes vi ofte med at afvæbne forventningen om en teatral (cirkus)forestilling med klovne, gak og løjer. I stedet får vi mulighed for at interagere

med dem, der er til stede og iscenesætte et samvær. Som en naturlig del af iscenesættelsen medbringer vi udvalgte *rekvisitter* eller *undre-ting*. Nogle af dem er gamle og kan vække genkendelse fra barndom/ungdom, andre er nye, skøre eller sjove. Rekvisitterne fungerer som et fælles tredje, hvor beboerne får mulighed for at være en del af et samspil omkring noget, vi sammen kan se og røre, lugte eller smage. Rekvisitterne åbner ofte for den skatkiste af viden og erfaring, som beboerne har om botanik, madlavning, geografi, mekanik og alt muligt andet. Når det forunderlige sker, at en beboer, som måske ikke længere taler, pludseligt deler ud af mange års erfaringer med eksempelvis at ordne og passe have, så er TUT & TUT det lyttende publikum til beboerens fortælling.

Bevidstheden omkring brug af status er central i møderne, og vi sørger altid for, at beboerne har (eller får) højere status end TUT & TUT. Det greb, vi bruger, er vores grundlæggende værdi om *anerkendelse*; vi ser og hører beboerne som de kloge, smukke, stærke og vidende mennesker, de er. Vi kombinerer anerkendelsen med, at vi fysisk placerer os i beboerens øjenhøjde – også selvom det betyder, at vi skal ligge på knæ eller sidde på gulvet. Derved gør vi det nemmere for beboerne at få høj status. Alle mennesker har brug for at blive værdsat og blive bekræftet i, at deres tilstedeværelse er påskønnet. Dette ændrer sig ikke med alderen. Tværtimod synes det ekstra vigtigt at blive påskyndet som det menneske, man nu er, når man gradvist mister kognitive færdigheder og meget af tiden måske oplever en følelse af hjælpeløshed og følelsesmæssig ydmygelse ved ikke at kunne klare sig selv. For mange har det været et stort statusfald at komme på plejehjem. Netop derfor er det så vigtigt at løfte beboerne gennem bevidst brug af status.

Ved TUT & TUTs første mange besøg har Børge mest iagttaget dem på afstand i fællesrummet. De har dog bemærket, at han ikke er afvisende. Der er bare et eller andet, der forhindrer Børge i at kunne tage imod de åbninger, TUT & TUT laver. En dag, hvor der kun er få mennesker i fællesrummet, har TUT en lille kuffert med. Indeni er der en lille have. TUT spørger Børge, om hun må vise ham sin "lille hemmelighed". Kuffertens have får Børge til at fortælle om alle de km² græs, han har slået i sit liv og om havetraktoren, han brugte. Børge er have-ekspert. Med "hemmeligheden" som et fælles tredje har Børge og TUT & TUT fået den fineste, tætte kontakt.

Hverdagsdramaturgi – når alle ting tæller

Ingen træder gratis ind i et rum. Uanset hvad man gør, påvirker man rummet med sin blotte tilstedeværelse. Det ved teaterskuespilleren, og derfor er en entré altid nøje indstuderet. Når vi som TUT & TUT træder ind i et rum, ankommer vi som gæster. Vi er meget opmærksomme og årvågne gæster, for ingen af de tilstedeværende har sagt ja til at være med i en teatral fortælling. Derfor må vi også være meget præcise med at *kommunikere* (både verbalt og

nonverbalt), at vores tilstedeværelse er ufarlig. Det er vigtigt, at vi først sætter scenen, når vi kender rummet. Derfor vil man kun yderst sjældent opleve, at TUT & TUT kommer syngende ind af døren. De første sekunder i rummet afkoder vi, hvilke gruppedynamikker, der er på spil: Måske er personalet afvisende og signalerer, bevidst eller ubevidst, at 'klovne er fjollede', måske er der beboere, der griner højt og siger "hvad skal der nu ske?", mens en anden tysser og vrisser, at han ikke skal råbe sådan. Selvom der er mange signaler at afkode, kan vi ikke tillade os at bruge mange sekunder på at beslutte, hvordan vi vil agere. Nogle situationer opfordrer til, at vi skubber til grænser, andre kræver, at vi bruger klovnefigurene som lynafledere i gruppedynamiske konflikter, og atter andre situationer kalder på sensitive og stille møder. Vi må i hvert enkelt møde stole på vores intuition og improvisatoriske erfaring.

TUT & TUT kommer forbi Inger og den lille flok, hun sidder og spiser sammen med. Inger har ved foregående besøg iagttaget TUT & TUT på afstand. I dag får Inger en flettet stjerne og et stykke chokolade. Hun bliver så glad, at hun spontant rækker sin ske med kærnemælkssuppe hen til TUT. I et langt sekund er der helt stille ved bordet. Det er som om personalet holder vejret. TUT åbner munden og vupti, så har Inger og TUT delt en skefuld kærnemælkssuppe. Inger bryder stilheden i rummet med en høj, hjertelig latter.

Som TUT & TUT oplever vi igen og igen, at vi må indstille vores opmærksomhed på de signaler, der bliver sendt og være parate, når det enkelte menneske er klar. Timingen i mødet omkring kærnemælkssuppen var perfekt for Inger. Vi er samtidig helt på det rene med, at denne fortællings succes også ligger i, at vi som klovnefigurer kan tillade os at træde uden for almindelige normer (statslige hygiejneregler) og adgangsformer mellem voksne mennesker.

TUT & TUT træder ind i hverdagslivet

Det sker, at vi møder beboere, som ikke synes at opdage, at TUT & TUT er klovne. Disse beboere er ofte langt i deres demenssygdomsforløb, men selvom mange kognitive funktioner er sat ud af kraft, kan der være gamle og fasttømrede handlemønstre eller fortællinger, som gentages i det uendelige. Nogle mennesker med demens er fanget i rutiner, hvor de vandrer frem og tilbage på plejehjemmets gange, andre fortæller igen og igen, at de skal hjem i morgen. I sådanne situationer kan TUT & TUT møde dem i deres mønstre og gennem anerkendelse af deres roller og handlekraft hjælpe dem med at finde ro.

Da TUT & TUT møder Esther, er hun ved at vaske op i plejeafdelingens køkken, der ligger i åben forbindelse med fællesstuen. Beboerne har egentlig ikke noget at gøre i køkkenet, men Esther

er gået hen til køkkenvasken, uden at personalet har set det. TUT tilbyder at hjælpe Esther med opvasken. Esther vasker op i koldt vand og uden megen opmærksomhed på selve opvasken. I stedet småsnakker Esther i øst og vest og halve sætninger om sønnerne, om at gøre det ordentligt og om at passe sit eget. TUT nikker deltagende, smiler og snakker med. Da Esther har vasket op i henved 30 minutter, har hun ordnet færdigt. Esther har nu ro i kroppen og er parat til at komme hen og få en kop kaffe.

Personalet syntes ikke om, at Esther vaskede op. Det er uhygiejnisk at vaske op i koldt vand, og desuden har plejehjemmet jo opvaskemaskine, lød kommentarerne. Som så ofte agerede personalet i den omsorgsydende institution ud fra en tænkning om, at personalet nok skal ordne. Da Esther er et handlingsmenneske, har hun dog brug for selv at ordne, også selvom hun reelt ikke længere er i stand til det. Ved at aftale med personalet, at TUT alligevel 'tog opvasken' sammen med Esther, fik vi mulighed for at gen-iscenesætte Esther som et menneske med erfaring og handlingskompetence. Vi har erfaret, at netop det at *give tid* til at gøre noget færdigt – at være sammen i mønstret – har enorm værdi for det enkelte menneske. Ud over at Esther får *tid*, så giver TUT & TUT også Esther oplevelsen af, at hun (stadig) har en *rolle* som husmor og mor; hun har værdi i kraft af sin handlen og evne til at ordne. Når Esther får anerkendelse og status, giver det hende forhåbentligt en god følelse.

Dramaturgiens røde tråd

Vi oplever i vores arbejde som TUT & TUT, at vores dramaturgiske baggrund gør en forskel. Den dramaturgiske tænkning er i vores praksis evnen til at lytte, støtte, spørge og undres og til at samle pointer og tråde sammen til en historiefortælling i beboernes liv. Fortællinger, som måske – måske ikke – er sande eller autentiske. For TUT & TUT er der ikke noget, der er rigtigt eller forkert. Hvis Hugo fortæller, at han har været bager, så er det irrelevant for os som klovne, at han egentligt har arbejdet som arkitekt. I vores praksis giver vi magten over egen fortælling tilbage til beboerne på trods af, at hukommelse og andre kognitive færdigheder er udfordret af demens. Ved at have et bevidst fokus på en helt enkel dramaturgi – at der er en begyndelse, en midte og en slutning – hjælper vi beboerne med at skabe en helhed omkring og mening i deres fortælling. Ved brug af improvisatoriske greb som *status* og *at sige ja* og tilføje mere teatrale elementer som *rekvisitter*, *kropssprog*, *timing* og *tempo*, kan vi som TUT & TUT lykkes med at ændre stemninger i et rum i en positiv retning og skabe glæde.

Måske kan vi med tiden begynde at omtale klovne á la TUT & TUT som dramaterapeutisk relationsteater? Terapeutisk i den forstand, at vi støtter den, der er udfordret af eksempelvis demens eller udviklingshandicap, ved at påtage os ansvaret for den dramaturgiske

fortælleramme i mødet. Når vi skaber en tydelig dramaturgi for mødet og signalerer til den sygdomsramte, at ansvaret er vores, skaber vi tryghed. Derved får vi lagt grundstenen til, at den vi møder får overskud og lyst til at indgå i en relation. At føle sig værdsat og betydningsfuld er vigtigt for os alle. Det kræver imidlertid en målrettet indsats at hjælpe mennesker med udviklingshandicap eller kognitive vanskeligheder som demens til denne følelse. Vi har gennem arbejdet som TUT & TUT erfaret, at vi med en dramaturgisk tilgang med fokus på relationsskabelse og med inddragelse af dramapædagogiske værktøjer kan gøre en masse godt for de mennesker, vi møder.

Om forfatterne

Tanja Marcher (f. 1978), cand.mag. i Dramaturgi og Æstetik og Kultur. Tidligere pr-medarbejder hos Odense Teater, Carte Blanche og Teater Refleksion.

Arendse Lillesø (f. 1967), Cand.mag. Dramaturgi og engelsk. Tidligere konsulent i Mercuri Urval samt efter- og videreuddannelseskonsulent og underviser på VIA University College. Tanja og Arnedse er partnere i Marcher & Lillesø, hvor de faciliterer workshops, underviser og holder foredrag med udgangspunkt i deres virke som TUT & TUT.